

Πλωτινική Ανθρωπολογία

● **Του Κλείτου Ιωαννίδη**
Θρησκευολόγου-Καθηγητή Φιλοσοφίας

Το έργο του Πλωτίνου, όπως έμεινε στην ιστορία της φιλοσοφίας, πήρε το χαρακτηριστικό όνομα Εννεάδες από το χωρισμό των πενήντα τεσσάρων πραγματειών σε έξι ομάδες από εννέα πραγματείες σε κάθε ομάδα. Ο χωρισμός αυτός έγινε από τον Πορφύριο, μετά την πρώτη ολοκληρωμένη έκδοση που έκανε λίγο ύστερα από το 298 μ.Χ., οπότε και τελείωσε και τη βιογραφία του δασκάλου του. Εκδίδοντας τα έργα του Πλωτίνου, εκπλήρωσε ο μαθητής Πορφύριος την υπόσχεση που είχε δώσει στον πνευματικό οδηγό του.

Οι Εννεάδες μας παραδόθηκαν από τον Πορφύριο διορθωμένες, όσον αφορά στην ορθογραφία, το χωρισμό των λέξεων, τα σημεία στίξης και τους τίτλους. Γνωρίζουμε ότι ο ίδιος ο Πλωτίνος ζητούσε από τον Πορφύριο αυτές τις μικροδιορθώσεις της μορφής των κειμένων εξαιτίας της κακής όρασής του και της απέχθειάς του να διαβάσει για δεύτερη φορά τα γραπτά του. Είχε άλλωστε και μερικά γλωσσικά προβλήματα, ιδιαίτερα στην προφορά. Και όταν ακόμα ο Πορφύριος βρισκόταν στη Σικελία, ο Πλωτίνος εξακολουθούσε να του στέλνει τις πραγματείες του πιθανόν για τους ίδιους λόγους.

Ο Πορφύριος στη βιογραφία του για τον Πλωτίνο μας πληροφορεί πως διαιρεί σε τρεις κατηγορίες τις πραγματείες του δασκάλου του: εκείνες που γράφτηκαν προτού γνωρίσει το διδάσκαλό του (255-263 μ.Χ.) εκείνες που γράφτηκαν κατά τη διάρκεια της παραμονής του κοντά του (263-268 μ.Χ.) και εκείνες που γράφτηκαν μετά την αναχώρησή του (268-269 μ.Χ.).

Η σκέψη του Πλωτίνου από περίοδο σε περίοδο ωριμάζει και ολοκληρώνεται. Ο Πορφύριος θεωρεί ως ακμή του έργου του Πλωτίνου τα χρόνια που τον παρακολουθούσε. Μετά, λέγει, ο Πλωτίνος γέρασε. Στις Εννεάδες γίνεται στην ουσία καταγραφή της προφορικής διδασκαλίας του Πλωτίνου. Κάθε πραγ-

ματεία είναι και σειρά από απαντήσεις σε συγκεκριμένα φιλοσοφικά θέματα και ερωτήματα. Πρόκειται για προφορικά μαθήματα φιλοσοφίας γραμμένα για ευρύτερη χρήση. Γι' αυτό και απουσιάζει το σχέδιο γραφής το οποίο να υπαγορεύει τη σταδιακή και προγραμματισμένη διατύπωση της φιλοσοφικής σκέψης του αλεξανδρινού φιλοσόφου.

Για τον Αλεξανδρινό φιλόσοφο η φιλοσοφική πράξη δεν περιορίζεται στη σύλληψη κάποιων αληθειών ούτε και είναι ένα είδος φιλολογικής ενασχόλησης. Πρόκειται για άθλημα, άσκηση και ασκητική ζωή, πειθαρχία και παιδαγωγία βίου. Τούτο αποδεικνύεται από την περιωπή του δασκάλου ως καθοδηγητού ψυχών, των εκλεκτών και προικισμένων εκείνων μαθητών οι οποίοι αποδέχονται το ύψος του φιλοσόφου-διδασκάλου τους και ακολουθούν το παράδειγμα της σκέψης και της δράσης του. Μια τέτοια φιλοσοφική συμπεριφορά οδηγεί αναπόφευκτα στην πνευματική στάση που υπαγορεύει και καθορίζει ερωτήματα για τη φύση και τον προορισμό του ανθρώπου, για την ίδια τη θέση του ανθρώπου μέσα στον αισθητό και εμπειρικό κόσμο, το σύμπαν, τις σχέσεις του με τους συνανθρώπους του και το κοινωνικό σύνολο, την πολιτεία καθώς και τις σχέσεις του με την υπέρτατη και πρώτη αρχή, το Θεό.

Για να κατανοήσουμε καλύτερα το περιεχόμενο της διδασκαλίας του Πλωτίνου, ο οποίος ζει και κινείται στον 3ο μετά Χριστόν αιώνα, στα ανοικτά όρια της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, θα πρέπει να έχουμε διαρκώς κατά νου ότι τα πλείστα της σκέψης του Αλεξανδρινού φιλοσόφου είχαν διαφοροποιηθεί ριζικά από τα πλαίσια της σκέψης του μακρινού δασκάλου του, του Πλάτωνος, του οποίου τη φιλοσοφία θέλει να ερμηνεύσει και να ενσαρκώσει.

Στον Πλωτίνο δεν υπάρχουν πλέον τα σύνορα του ελληνικού άστεως το οποίο ο Πλάτων αγωνίζεται να σώσει, ούτε κατά συνέπεια η πολιτική προβληματική, όπως δεν υπάρχουν τα μαθηματικά και ο ρόλος

της φιλίας για την εξασφάλιση της ομόνοιας και της αρμονίας μεταξύ ανθρώπων και κόσμου. Στον Πλωτίνιο έχουμε τη σταθερή αναφορά στον Πλατωνικό κόσμο, ιδιαίτερα εκείνον της μεταφυσικής και τη διέλευση από την Αριστοτελική και Στωική φιλοσοφία. Στις Εννεάδες ο έρωτας μεταμορφώνεται σ' ένα είδος αυτοέρωτα και η μέθεξη, ο διάλογος για τους συμπολίτες, γίνονται μοναξιά και μονόλογος του μόυ προς Μόνον. Γίνονται φυγή και αγώνας ομοίωσης με το Θεό στο μέτρο των ανθρωπίνων δυνάμεων. Πρόκειται για συνεχή και επώδυνη αναχώρηση στο νοητό κόσμο, καταφύγιο του περιπλανώμενου μέσα στην πλάνη του σώματος και των αισθήσεων ανθρώπου. Με αυτά τα δεδομένα μπορούμε να καταλάβουμε γιατί ο Πλωτίνος ντρεπόταν, όπως μας λέγει ο Πορφύριος, για το ότι έφερε σώμα!

Τι είναι, όμως, ο άνθρωπος για το νεοπλατωνικό φιλόσοφο; Ποια τα συστατικά του στοιχεία, πως λειτουργούν, ποια αποστολή έχουν και πως αξιολογούνται μέσα στο Πλωτινικό σύστημα; Ποια, με δύο λόγια, είναι η Πλωτινική φιλοσοφική ανθρωπολογία; Η απάντηση στα κεντρικά και κυρίαρχα αυτά ερωτήματα θα φωτίσει το σύνολο της φιλοσοφίας του Πλωτίνου και θα αποκαλύψει το πρόσωπο του φιλοσόφου μας στα ευρύτερα πλαίσια του αρχαίου ελληνικού στοχασμού.

Ο Πλωτίνος ορίζει τον άνθρωπο με δύο όρους, οι οποίοι δεν βρίσκονται στο ίδιο υποστασιακό και οντολογικό επίπεδο: την ψυχή και το πνεύμα. **Ο άνθρωπος, στο αισθητό και εμπειρικό πεδίο, είναι είδος μεικτό. Μετέχει, ως ψυχή, του νοητού κάλλους και, ως σώμα, μετέχει της αισθητής πραγματικότητας, η οποία αποτελεί απόρροια και αντανάκλαση της του παντός ψυχής. Η ψυχή και το σώμα δεν είναι ουσίες ετερογενείς, αλλά διαφορετικές εκδηλώσεις και εκφράσεις της ίδιας ουσίας. Στο χαμηλό επίπεδο του σώματος η ψυχή εκφράζει την υλοποίηση των νοητών πραγμάτων μέσα στον κόσμο των αισθήσεων.**

Για τον Πλωτίνιο, ο καθορισμός αυτός του ανθρώπου δεν σημαίνει πτώση για το πνεύμα, το οποίο παραμένει τέλειο, αναλλοίωτο και αιώνιο στη φυσική του ενότητα και τη βαθύτερή του εσωτερικότητα. Τούτο σημαίνει πως ο άνθρωπος, που βρίσκεται επικεντρωμένος στο νοητό κόσμο, είναι ο αυθεντικός, ο κατ' εξοχήν άνθρωπος, ο τέλειος, ο θεϊκός. Ο πρώτος αυτός άνθρωπος φωτίζει το δεύτερο, τον ψυχικό άνθρωπο, ο οποίος με τη σειρά του φωτίζει και ζωοδοτεί τον εμπειρικό, τον τρίτο άνθρωπο. Η σχέση μεταξύ του ανθρώπου-προτύπου, του πρώτου ανθρώπου και

του ανθρώπου που ζει πάνω στη γη, του τρίτου ανθρώπου, είναι όμοια μ' εκείνη που υπάρχει μεταξύ αιωνιότητας και χρόνου. Και εφόσον, σύμφωνα με τον Πλατωνικό Τίμαιο, ο χρόνος είναι η κινητή εικόνα της αιωνιότητας, τότε το αιώνιο είναι συνεχώς σύγχρονο του χρονικού και πεπερασμένου. Συνεπώς, οι διαστάσεις του παρόντος και μέλλοντος χρόνου κατευθύνονται από το ανώτερο, αόρατο και αιώνιο παρόν.

Η θέση αυτή του Πλωτίνου οδηγεί αναπόφευκτα στο συμπέρασμα πως η ελευθερία της βούλησης του ανθρώπου βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση και εξάρτηση από την πρώτη αιτία, που στην προκειμένη περίπτωση είναι το Εν ή Αγαθό. Κάθε φαινόμενο στον αισθητό κόσμο δεν είναι παρά η έκφραση, η εκδήλωση και η λειτουργία των αρχικών σκοπών του Ενός. Γι' αυτό και το οντολογικό οικοδόμημα του Πλωτίνου χωρίζεται στις υποστάσεις του Ενός, του νοητού και της ψυχής, και οι τρεις είναι θείες από τη φύση τους υποστάσεις και στον κόσμο της ύλης, που για τον Πλωτίνιο σημαίνει κάθοδος και πτώση την ηχητική αντανάκλαση της ψυχής. Η ζωή μέσα στον υλικό κόσμο είναι ζωή πτώσης και πλάνης, ζωή φαλκιδευμένη και παγιδευμένη και προπαυτός απομακρυσμένη από την αληθινή και γνήσια ζωή του πνεύματος, που για τον Αλεξανδρινό φιλόσοφο συνεπάγεται την απλή και αδιάλειπτη θέα των νοητών πραγμάτων, των αιώνιων ιδεών, των όντων αυτών καθ' εαυτών.

Ο λειψός και εσφαλμένος βίος στον εμπειρικό κόσμο της φθοράς και της αλλοίωσης, της λήθης του αυθεντικού όντος και της αλήθειας, οδηγεί τον αληθινό εραστή του πνεύματος, που είναι ο φιλόσοφος, στη νοσταλγία της επιστροφής στην ουράνια πατρίδα. Ο δρόμος αυτός της επιστροφής απαιτεί την ανασύνταξη της ζωής στην αρχική ενότητα και ταυτότητά της και τη λύτρωση από τη μερικότητα και σχετικότητα, το πεπερασμένο και κίβδηλο του αισθητού κόσμου.

Με μια τέτοια ανάλυση του κόσμου και του ανθρώπου από τον Πλωτίνιο, ο φιλόσοφος αναγκαστικά θα αναζητήσει τη σύλληψη και, στη συνέχεια, τον καθορισμό του ελεύθερου, ανώτερου και πνευματικού κόσμου. Και αφού μας αναλύσει το περιεχόμενο και τις λειτουργίες του γήινου κόσμου, του υποκειμένου στο φθαρτό γίγνεσθαι και στην αέναη αλλαγή, θα διερευνήσει τις οδούς, τα μέσα, τις μεθόδους και τους τρόπους εξαγνισμού, απελευθέρωσης και αποδέσμευσης από τη φυλακή της γης. Και φυσικά, θα καταλήξει στην **κάθαρση**. ■

